

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра адміністративного
права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Фінансове право»

на тему: «Податкове планування та його правові межі: боротьба з агресивним
податковим плануванням»

Студент групи ПР-34

Самсін Олег

Керівник: д.філ. з права., доц. Кузь Т.В.
Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ	
1.1. Поняття та сутність податкового планування.....	6
1.2. Принципи, функції та види податкового планування.....	8
1.3. Співвідношення податкового планування, податкової оптимізації та ухилення від оподаткування.....	11
Висновки до розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ МЕЖІ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТА ЙОГО НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ	
2.1. Поняття правових меж податкового планування.....	16
2.2. Нетипові норми податкового законодавства (GAAR, SAAR).....	18
Висновки до розділу 2.....	19
РОЗДІЛ 3. АГРЕСИВНЕ ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМИ БОРОТЬБИ З НИМ	
3.1. Поняття та ознаки агресивного податкового планування.....	21
3.2. Основні схеми агресивного податкового планування.....	22
3.3. Міжнародні стандарти протидії агресивному податковому плануванню (план BEPS, діяльність ОЕСР)	24
Висновки до розділу 3.....	25
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації економіки, цифровізації бізнес-процесів та посилення міжнародної податкової конкуренції питання податкового планування набуває особливого значення. Підприємства прагнуть оптимізувати свої податкові зобов'язання для підвищення конкурентоспроможності, водночас держава змушена протидіяти агресивним схемам, які призводять до значних втрат бюджетних надходжень. В Україні ця проблема особливо гостра через активну євроінтеграцію, імплементацію міжнародних стандартів BEPS та реформування податкового законодавства. Агресивне податкове планування розмиває податкову базу, порушує принцип справедливості оподаткування та створює нерівні умови для чесного бізнесу. Тому вивчення правових меж податкового планування та ефективних механізмів боротьби з його агресивними формами є актуальним і своєчасним завданням фінансового права.

Науково-практичне значення дослідження. Результати роботи можуть бути використані для вдосконалення податкової політики України, розроблення рекомендацій для суб'єктів господарювання щодо безпечного податкового планування, а також для підвищення якості адміністрування податків. Матеріали дослідження сприятимуть подальшій гармонізації національного законодавства з європейськими та міжнародними стандартами, а також можуть застосовуватися у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Фінансове право», «Податкове право» та «Фінансовий менеджмент».

Метою дослідження є комплексний аналіз теоретико-правових засад податкового планування, визначення його правових меж, а також дослідження механізмів протидії агресивному податковому плануванню в Україні та світі.

Для реалізації мети у курсовій роботі поставлено **наступні завдання:**

- розкрити поняття, сутність, принципи, функції та види податкового планування;

- проаналізувати співвідношення податкового планування, податкової оптимізації та ухилення від оподаткування;
- визначити поняття та зміст правових меж податкового планування;
- дослідити роль нетипових норм податкового законодавства (GAAR та SAAR) у регулюванні податкового планування;
- встановити поняття, ознаки та основні схеми агресивного податкового планування;
- проаналізувати міжнародні стандарти протидії агресивному податковому плануванню (План дій BEPS, діяльність ОЕСР) та особливості їхньої імплементації в Україні.

Ступінь наукового дослідження теми у вітчизняній і зарубіжній літературі. Питання податкового планування та оптимізації оподаткування досліджувалися у працях українських учених, таких як О. А. Музика-Стефанчук, Т. О. Голоядова, В. Карпінєць, А. А. Настюк, М. О. Куч та інших. Міжнародний аспект проблеми, зокрема агресивне планування та боротьбу з ним, активно розробляли експерти ОЕСР у рамках проекту BEPS. Водночас у вітчизняній науці все ще недостатньо комплексних міждисциплінарних досліджень, які поєднували б фінансово-правовий аналіз правових меж податкового планування з практичними механізмами протидії його агресивним формам в умовах сучасного українського законодавства. Саме це зумовлює необхідність даного дослідження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі податкового планування та його державного регулювання.

Предметом дослідження є правові норми, що визначають поняття, межі та механізми протидії агресивному податковому плануванню, а також теоретичні та практичні аспекти їхньої реалізації в Україні.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано **комплекс методів**, зокрема:

- діалектичний метод (для вивчення розвитку податкового планування);

- формально-юридичний та порівняльно-правовий методи (для аналізу норм Податкового кодексу України та міжнародних стандартів);
- системний метод (для розгляду податкового планування як цілісної системи);
- метод аналізу та синтезу (для розмежування понять податкового планування, оптимізації та ухилення);
- метод узагальнення (для формулювання висновків і пропозицій).

Структура курсової роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі розглядаються теоретико-правові засади податкового планування. Другий розділ присвячено правовим межах податкового планування та його нормативному регулюванню. У третьому розділі аналізуються агресивне податкове планування та міжнародні механізми боротьби з ним. У висновках підбито підсумки дослідження та сформульовано пропозиції.

Обсяг курсової роботи становить 32 сторінки. Кількість використаних джерел - 28.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ

1.1. Поняття та сутність податкового планування

Податкове планування посідає центральне місце в системі фінансового менеджменту сучасного підприємства, виступаючи не просто технічним інструментом розрахунку податкових зобов'язань, а стратегічним елементом, який дозволяє платнику податків ефективно інтегрувати податкові аспекти у загальну господарську діяльність. Воно являє собою комплексний процес аналізу альтернативних податкових варіантів та розроблення на їхній основі легальних, систематичних і планових дій, спрямованих на оптимізацію податкових зобов'язань у поточному та майбутніх періодах з метою підвищення загальної ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Як зазначається в навчальному посібнику, «податкове планування це процес аналізу різних податкових альтернатив і розроблення на основі його результатів легальних, систематичних, планових дій, спрямованих на оптимізацію податкових зобов'язань у поточному та майбутніх податкових періодах із метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства» [25, с. 90]. Такий підхід підкреслює превентивний характер планування, оскільки воно здійснюється ще до виникнення фактичних податкових зобов'язань і дозволяє завчасно прорахувати наслідки кожного управлінського рішення.

Сутність податкового планування полягає в єдиному інтегрованому процесі, де поєднуються прогнозування податкових потоків і безпосереднє планування заходів для їхньої оптимізації в рамках чинного правового поля. На рівні підприємства це означає дослідження як внутрішніх (ендогенних), так і зовнішніх (екзогенних) факторів, що впливають на податкове навантаження, аналіз тенденцій розвитку податкового законодавства та вибір найоптимальнішого варіанту оподаткування, який забезпечує мінімізацію податкового тягара без порушення

норм закону. Державне податкове планування, у свою чергу, спрямоване на визначення економічно обґрунтованих параметрів податкової системи з метою максимізації надходжень до бюджетів усіх рівнів при збереженні податкового потенціалу економіки. Корпоративне податкове планування, як частина податкового менеджменту, фокусується на формуванні фінансового потенціалу підприємства через максимізацію чистого прибутку за мінімального обсягу податкових платежів, включаючи облік напрямків державної податкової, бюджетної та інвестиційної політики, розроблення облікової політики з урахуванням податкових наслідків, використання пільг та оцінювання можливостей відстрочення сплати податків [25, с. 90].

У контексті корпоративного фінансового управління податкове планування набуває статусу практичної домінанти, оскільки податкові платежі становлять значну частку грошових витрат підприємства і безпосередньо впливають на всі ключові фінансові рішення — від бюджетування та управління оборотними коштами до інвестиційного менеджменту та структури капіталу. Як підкреслює В. Карпінець, податкове планування «є концептуальною домінантою серед елементів корпоративного фінансового управління з наявними безпосередніми та опосередкованими зв'язками», адже воно дозволяє не лише зменшити суму податкових відрахувань, але й підвищити рентабельність діяльності, прискорити залучення інвестицій та забезпечити конкурентоспроможність бізнесу в довгостроковій перспективі [5, с. 52]. Важливо, що сутність податкового планування завжди базується виключно на законних методах: воно виключає будь-які форми приховування доходів чи фіктивних операцій, натомість орієнтується на вибір оптимальної системи оподаткування, правильне застосування пільг, раціональне планування договорів та строків платежів. Саме принцип законності є визначальною ознакою, яка відрізняє податкове планування від протиправного ухилення від оподаткування.

Податкове планування як явище має глибокий економіко-правовий зміст: воно є моделлю поведінки платника податків, яка поєднує суворе дотримання норм податкового законодавства з активним вибором таких варіантів господарської діяльності, що дозволяють зменшити податкові платежі з мінімальними ризиками. На практиці це проявляється у розробці організаційно-правових схем, які планують господарські операції з мінімальною сплатою податків, забезпечуючи при цьому зростання вільних фінансових ресурсів для реінвестицій та розширення бізнесу. Такий підхід не лише підвищує ефективність підприємства, але й сприяє загальній детінізації економіки, оскільки легальне планування стимулює платників до більш прозорої та організованої діяльності. У Податковому кодексі України, хоча й не міститься прямого визначення податкового планування, норми, що регулюють права платників податків (зокрема, право на законне зменшення податкових зобов'язань через пільги, відстрочки та особливості облікової політики), створюють правову основу для реалізації цього інституту [18, с. 17, 44]. Таким чином, податкове планування постає не як виняткова прерогатива великих корпорацій, а як обов'язковий елемент сучасного фінансового менеджменту, що дозволяє балансувати інтереси бізнесу та держави в межах єдиного правового простору.

1.2. Принципи, функції та види податкового планування

Принципи податкового планування формують методологічну основу всього процесу і забезпечують його законність, ефективність та сталість у мінливих умовах господарювання. Вони виступають своєрідними правилами гри, яких має дотримуватися платник податків при розробленні та реалізації податкових схем. Серед основних принципів виділяють принцип законності, який вимагає, щоб усі заходи здійснювалися виключно в межах чинного законодавства і не суперечили ні національним, ні міжнародним нормам. Цей принцип є фундаментальним, оскільки саме він відокремлює правомірне планування від протиправних дій. Далі йде

принцип економічної доцільності, згідно з яким витрати на організацію схем податкового планування не повинні перевищувати очікувану податкову економію. Не менш важливими є принципи конфіденційності (обмеження доступу до інформації про справжні цілі операцій), контролю (постійний моніторинг виконання кожного етапу) та нейтральності (неможливість перекладання податкового навантаження на контрагентів). Серед сучасних принципів варто виділити принцип диверсифікації (гнучкість і різноманітність заходів залежно від зовнішніх та внутрішніх чинників), принцип автономності (мінімізація залежності від зовнішніх учасників) та принцип управління податковими ризиками (попередня оцінка можливих наслідків, включаючи судові спори та репутаційні втрати). Як зазначає В. Карпінець, дотримання цих принципів «забезпечує баланс між прагненням підприємства мінімізувати податкові платежі та необхідністю уникнення ризиків» [5, с. 52].

Окрім перелічених, у науковій літературі часто виділяють принцип оптимальності (зіставлення вигод, витрат і ризиків), принцип альтернативності (аналіз кількох варіантів за критеріями економії та безпеки) та принцип комплексності (врахування не лише податкових, а й загальнофінансових наслідків для діяльності підприємства). Принцип перспективності вимагає постійного моніторингу змін у податковому законодавстві, а принцип природності — відповідності застосовуваних схем реальним господарським операціям та їх документальному оформленню. У підручнику О. А. Музика-Стефанчук та колективу авторів принципи податкового планування розглядаються як невід’ємна частина податкового консалтингу, де акцент робиться на тому, що планування має бути не разовим заходом, а системним елементом стратегічного управління [11, с. 45–50 (загальний виклад у розділі про теоретичні засади)]. Ці принципи не є статичними: вони еволюціонують разом із розвитком податкового законодавства та економічних відносин, забезпечуючи адаптивність підприємства до нових викликів,

таких як цифризація економіки чи міжнародні стандарти протидії агресивному плануванню.

Функції податкового планування відображають його практичну роль у діяльності підприємства та держави. На мікроекономічному рівні основними функціями є управління податковими витратами, виявлення та мінімізація податкових ризиків, контроль за правильним нарахуванням, звітністю та сплатою податків, а також аналіз ефективності вже впроваджених заходів. Податкове планування сприяє формуванню податкової політики підприємства відповідно до його загальної економічної стратегії, що в підсумку призводить до зростання чистого прибутку та вільних фінансових ресурсів для інвестицій. На макрорівні (державному) функції включають побудову раціональної податкової системи з оптимальним податковим тягарем, розроблення системи пільг та механізмів бюджетного планування. Як підкреслюється в джерелах, функції податкового планування спрямовані на «оптимізацію об'єктів оподаткування та податкової бази, розроблення раціональної системи податкових пільг» і забезпечення максимальних надходжень до бюджету без шкоди для економічного зростання [25, с. 30]. Таким чином, функції податкового планування мають подвійний характер: вони одночасно сприяють інтересам платників (зниження навантаження) та держави (збільшення податкової дисципліни та детінізації).

Види податкового планування класифікуються за різними критеріями, що дозволяє адаптувати інструментарій до конкретних потреб суб'єкта господарювання. За рівнем управління розрізняють державне податкове планування (орієнтоване на максимізацію бюджетних надходжень) та корпоративне (спрямоване на мінімізацію податкового навантаження в правових межах). За строковістю виділяють стратегічне (довгострокове) планування, яке включає вибір юрисдикції, організаційно-правової форми та місця реєстрації, та поточне (оперативне), що охоплює вибір облікової політики, структури договорів і планування окремих платежів. За об'єктом планування може бути первинним (при

створенні юридичної особи) або поточним (у процесі діяльності). Крім того, існує класифікація за ступенем інтенсивності: від простого правильного сплати податків до оптимального використання всіх легальних можливостей. У деяких джерелах виділяють також види за методами: суб'єктивні (експертні) та моделі (каузальні й некаузальні). Сирцева С. В. наголошує, що ефективне податкове планування завжди поєднує стратегічний і тактичний рівні, забезпечуючи мінімізацію ризиків у динамічному податковому середовищі [26, с. 15–25]. Така багатогранність видів податкового планування дозволяє підприємствам гнучко реагувати на зміни законодавства та ринкові умови, що в цілому формує стійку основу для подальшого дослідження правових меж планування та протидії його агресивним формам.

Таким чином, теоретичні засади податкового планування, розкриті в цьому розділі, створюють фундамент для аналізу його правових меж та механізмів боротьби з агресивними проявами, які будуть розглянуті в наступних розділах курсової роботи.

1.3. Співвідношення податкового планування, податкової оптимізації та ухилення від оподаткування

Податкове планування, податкова оптимізація та ухилення від оподаткування є тісно взаємопов'язаними, але принципово різними за правовою природою категоріями, що перебувають у складній діалектичній єдності в системі податкових відносин. Їхнє співвідношення визначає межі допустимої поведінки платника податків у рамках чинного законодавства, а також межі, за якими законні дії переходять у сферу правопорушень. Податкове планування виступає найширшою категорією, що охоплює стратегічний процес прогнозування, аналізу та вибору легальних варіантів господарської діяльності з метою раціонального управління податковими зобов'язаннями. Як зазначається в підручнику, «податкове планування — це процес аналізу різних податкових альтернатив і розроблення на

основі його результатів легальних, систематичних, планових дій, спрямованих на оптимізацію податкових зобов'язань у поточному та майбутніх податкових періодах із метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства» [11, с. 12]. Воно є елементом податкового менеджменту, спрямованим на досягнення довгострокових цілей бізнесу без порушення норм закону.

Податкова оптимізація, у свою чергу, розглядається як складова або практична реалізація податкового планування, що фокусується на короткострокових та середньострокових заходах з безпосереднього використання можливостей, наданих податковим законодавством. На відміну від ширшого планування, оптимізація спрямована на досягнення конкретних цілей шляхом вибору найбільш сприятливої моделі виконання податкових зобов'язань без зміни економічної суті господарських операцій. «Відмінною особливістю оптимізації оподаткування порівняно з податковим плануванням є її спрямованість на досягнення короткострокових і середньострокових цілей суб'єкта господарювання шляхом безпосереднього використання можливостей, що надаються податковим законодавством», підкреслює Т. О. Голоядова [2, с. 115]. Оптимізація включає застосування пільг, правильне планування строків операцій, вибір режимів оподаткування та використання прогалин законодавства на користь платника, але завжди в межах закону. Вона не змінює реальну економічну діяльність, а лише раціоналізує її податкові наслідки.

Ухилення від оподаткування (tax evasion) радикально відрізняється від попередніх категорій, оскільки передбачає протиправні дії, спрямовані на повне або часткове уникнення сплати податків шляхом приховування об'єктів оподаткування, фальсифікації документів, використання фіктивних операцій або інших незаконних схем. Якщо податкове планування та оптимізація ґрунтуються на принципі «дозволено все, що не заборонено», то ухилення порушує прямі приписи закону і тягне за собою фінансову, адміністративну чи кримінальну відповідальність. Як

слушно зазначає А. А. Настюк, агресивні форми, що межують з ухиленням, часто маскуються під планування, але їхня сутність полягає в штучному створенні конструкцій, єдина мета яких це зменшення податків без реальної економічної мети [12, с. 80]. Судова практика Верховного Суду України неодноразово підкреслює, що «операції, позбавлені ділової мети та спрямовані виключно на отримання податкової вигоди, не можуть вважатися правомірними» [19; 20; 13].

Співвідношення цих понять можна уявити як континуум: від повністю легального податкового планування через оптимізацію (законну мінімізацію) до агресивного планування (на межі) і, нарешті, до кримінального ухилення. Податкове планування включає в себе оптимізацію як інструмент, але виключає ухилення. «Оптимізація оподаткування відбувається у межах податкового планування та полягає в оптимальному виборі наявних прогалин законодавства для отримання з них вигоди», стверджують О. А. Музика-Стефанчук та співавтори, наголошуючи, що перехід за межі закону перетворює оптимізацію на ухилення [11, с. 145; 27 за змістом]. Важливим критерієм розмежування є наявність або відсутність ділової мети (*business purpose doctrine*), яка вимагає, щоб операція мала реальний економічний сенс, а не лише податкову економію. У разі відсутності такої мети контролюючі органи та суди кваліфікують дії як зловживання правом (ст. 14 Податкового кодексу України) [18, с. 14].

Мартинів В. А. у своїй роботі детально аналізує правові межі, зазначаючи, що «податкове планування є законним правом платника, тоді як ухилення це злочин проти фінансової системи держави» [8, с. 45]. Податкова оптимізація займає проміжне положення: вона законна, коли базується на реальних операціях, але стає агресивною (а отже, ризикованою), коли використовує штучні конструкції, такі як дроблення бізнесу без економічної доцільності, залучення номінальних директорів чи перекази в низькооподатковувані юрисдикції без реальної діяльності. Куч М. О. підкреслює адміністративно-правові механізми протидії таким схемам, вказуючи на

роль GAAR (загального правила протидії зловживанням) у розмежуванні допустимого та недопустимого [6, с. 48].

На практиці межа між оптимізацією та ухиленням часто визначається через доктрину «сутності над формою» та принцип добросовісності платника податків. Податкове планування сприяє детінізації економіки, підвищенню конкурентоспроможності бізнесу та раціональному використанню ресурсів. Оптимізація дозволяє ефективно використовувати пільги та особливості облікової політики. Ухилення ж підриває податкову базу держави, порушує принцип рівності платників і тягне негативні наслідки для суспільства. Як слушно зазначає Белов Д. М., координація міжнародних зусиль (зокрема в рамках BEPS) спрямована саме на те, щоб звужити можливості для ухилення, зберігаючи простір для легального планування [1, с. 224]. Таким чином, чітке теоретичне та практичне розмежування цих категорій є запорукою балансу інтересів держави та бізнесу, запобігання зловживанням і забезпечення стабільності податкової системи.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи викладене в першому розділі, можна стверджувати, що податкове планування є фундаментальним інститутом сучасного фінансового права, який поєднує в собі елементи стратегічного управління, економічної доцільності та суворого дотримання правових норм. Воно являє собою не разовий захід, а системний процес прогнозування та оптимізації податкових зобов'язань, спрямований на підвищення ефективності господарської діяльності в межах чинного законодавства. Принципи законності, економічної доцільності, альтернативності та управління ризиками формують методологічну основу цього процесу, а його функції охоплюють як мікроекономічний (зниження навантаження на підприємство), так і макроекономічний (стабілізація податкової системи) рівні.

Види податкового планування (стратегічне та поточне, державне та корпоративне) демонструють його гнучкість і адаптивність до різних умов

господарювання. Особливе значення має співвідношення податкового планування з податковою оптимізацією та ухиленням від оподаткування: перше є законним правом платника, друге — його практичною реалізацією в рамках закону, а третє — протиправним діянням, що підлягає жорсткому правовому реагуванню. Чітке розмежування цих понять на основі критеріїв ділової мети, економічної сутності операцій та добросовісності платника є ключовим для запобігання агресивним практикам і забезпечення справедливості оподаткування.

Теоретико-правові засади, розкриті в розділі, створюють необхідний фундамент для подальшого аналізу правових меж податкового планування, нетипових норм податкового законодавства та механізмів протидії агресивним формам у наступних розділах курсової роботи. Отримані висновки підкреслюють актуальність теми в умовах євроінтеграції України та імплементації міжнародних стандартів BEPS, що вимагають балансу між інтересами бізнесу та фіскальними потребами держави.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОВІ МЕЖІ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТА ЙОГО НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

2.1. Поняття правових меж податкового планування

Правові межі податкового планування являють собою систему нормативних, доктринальних та судових обмежень, які визначають допустимі рамки використання платником податків легальних інструментів для зменшення податкового навантаження. Вони виступають гарантією балансу між приватними інтересами суб'єктів господарювання та публічними інтересами держави в забезпеченні стабільних бюджетних надходжень. На відміну від необмеженої свободи вибору, правові межі встановлюють чіткі критерії, за якими податкове планування залишається правомірним, а перехід за них кваліфікується як зловживання правом або ухилення від оподаткування. Як слушно зазначає А. А. Настюк, «правові межі податкового планування визначаються принципом добросовісності платника податків та вимогою наявності реальної ділової мети в кожній господарській операції, що здійснюється з метою оптимізації оподаткування» [12, с. 79].

У Податковому кодексі України пряме визначення «правових меж податкового планування» відсутнє, проте вони впливають із низки фундаментальних норм. Зокрема, ст. 14 ПКУ закріплює принцип добросовісності та забороняє зловживання правом: «не допускається зловживання правом платника податків, якщо таке зловживання спрямоване на отримання податкової вигоди без реальної економічної мети» [18, с. 14]. Аналогічно ст. 17 ПКУ надає платнику право на законне зменшення податкових зобов'язань, але лише в межах, визначених законом. Правові межі також формуються через доктрину «сутності над формою», яка вимагає аналізу не лише юридичної форми операції, але й її реальної економічної суті. Як підкреслює О. А. Музика-Стефанчук, «податкове планування

є законним лише тоді, коли воно не зводиться до штучного створення конструкцій, єдиною метою яких є уникнення оподаткування» [11, с. 145].

Правові межі мають багаторівневий характер: вони включають національне законодавство, міжнародні договори (зокрема, Конвенцію MLI та правила BEPS), судову практику та принципи податкового права. Мартинів В. А. зазначає, що «межі податкового планування окреслюються через заборону використання фіктивних операцій, номінальних структур та схем, позбавлених ділової мети» [8, с. 52]. Судова практика Верховного Суду України послідовно підтверджує цей підхід: у постановах від 20.11.2024 у справі № 201/9734/21 та від 14.01.2025 у справі № 583/2063/16-к суд вказує, що «операції, які не мають реального економічного змісту та спрямовані виключно на отримання податкової переваги, підлягають перекваліфікації контролюючими органами» [19; 20]. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду за 2025 рік підкреслює, що «правові межі перетинаються тоді, коли платник використовує прогалини законодавства не для оптимізації реальної діяльності, а для її імітації» [13].

Нормативне регулювання правових меж також здійснюється через зміни до ПКУ, внесені Законом № 466-IX від 16.01.2020 та Законом № 4698-IX від 03.12.2025, які посилили вимоги до економічної суті операцій та контролю за трансфертним ціноутворенням [22; 23]. Таким чином, правові межі податкового планування не є статичними: вони еволюціонують разом із розвитком податкового законодавства та міжнародних стандартів, забезпечуючи захист як інтересів бізнесу, так і фіскальних інтересів держави. Перехід за ці межі перетворює законне планування на агресивне, що стає предметом детального аналізу в наступному підрозділі.

2.2. Нетипові норми податкового законодавства (GAAR, SAAR)

Нетипові (антизловживальні) норми податкового законодавства, такі як GAAR (General Anti-Avoidance Rule – загальне правило протидії ухиленню) та SAAR (Specific Anti-Avoidance Rules – спеціальні правила протидії ухиленню), становлять ключовий механізм нормативного регулювання правових меж податкового планування. Вони спрямовані на нейтралізацію штучних схем, які формально відповідають букві закону, але суперечать його духу. GAAR є універсальним інструментом, що дозволяє податковим органам ігнорувати податкові наслідки операцій, здійснених виключно або переважно з метою отримання податкової вигоди без реальної ділової мети.

У контексті України імплементація GAAR відбулася через ратифікацію Багатосторонньої конвенції MLI та внесення змін до ПКУ. Як зазначає О. А. Музика-Стефанчук, «GAAR дозволяє контролюючим органам перекваліфікувати операцію, якщо її основною метою є уникнення оподаткування, а не досягнення реального економічного результату» [10, с. 3]. Це правило діє як «загальна сітка», яка ловить ті схеми, що не підпадають під спеціальні заборони. SAAR, навпаки, є цільовими нормами, спрямованими на конкретні відомі схеми зловживань: правила CFC (контрольованих іноземних компаній), правила тонкої капіталізації, обмеження на витрати за роялті, обмеження бенефіціарної власності тощо.

Податковий кодекс України містить низку SAAR, зокрема в розділі про міжнародне оподаткування (статті 39, 39-2, 101 ПКУ щодо трансфертного ціноутворення та контрольованих операцій) [18, ст. 39]. Закон № 466-IX суттєво розширив сферу застосування цих норм, запровадивши жорсткіші вимоги до substance (економічної присутності) в низькооподатковуваних юрисдикціях. Куч М. О. підкреслює, що «адміністративно-правове забезпечення протидії агресивному податковому плануванню базується саме на комбінації GAAR та SAAR, які дозволяють ефективно протидіяти штучним конструкціям» [6, с. 47].

Міжнародні стандарти ОЕСР у рамках Плану дій BEPS (зокрема Action 6 – запобігання зловживанням довірливими положеннями) рекомендують запровадження Principal Purpose Test (PPT) як частини GAAR. OECD зазначає, що «GAAR та SAAR є необхідними інструментами для захисту податкової бази від розмивання» [16]. В Україні ці норми імplementовані через Дорожню карту BEPS [4] та відповідні зміни до законодавства. Настюк А. А. слушно зауважує, що «застосування GAAR та SAAR є проявом принципу добросовісності та запобігає перетворенню податкового планування на інструмент податкової агресії» [12, с. 82].

Судова практика активно застосовує ці норми. У оглядах Касаційного адміністративного суду за 2025–2026 роки зазначається, що «відсутність ділової мети та економічної суті операцій є достатньою підставою для застосування GAAR» [14]. Таким чином, нетипові норми не лише встановлюють межі, але й забезпечують їх динамічне дотримання, адаптуючись до нових схем агресивного планування. Вони є невід’ємною частиною сучасного податкового регулювання, що гармонізує національне законодавство з європейськими та міжнародними стандартами.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи викладене в другому розділі, правові межі податкового планування постають як комплексна система нормативних обмежень, доктринальних принципів та судових підходів, що забезпечують законність і добросовісність дій платників податків. Поняття правових меж охоплює вимоги реальної ділової мети, економічної суті операцій та заборони зловживання правом, закріплені в ст. 14, 17 ПКУ та підтверджені судовою практикою [18, с. 14; 19; 20].

Нетипові норми GAAR та SAAR відіграють визначальну роль у нормативному регулюванні, виступаючи універсальним та спеціальним механізмами протидії штучним схемам. Їхнє застосування забезпечує баланс

інтересів бізнесу та держави, сприяє імплементації BEPS та адаптації українського законодавства до європейських стандартів [10; 4; 16].

Теоретичний аналіз правових меж та нетипових норм створює необхідну основу для розгляду агресивного податкового планування та міжнародних механізмів боротьби з ним у третьому розділі, підкреслюючи актуальність теми в умовах глобалізації та євроінтеграції України.

РОЗДІЛ 3.

АГРЕСИВНЕ ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМИ БОРОТЬБИ З НИМ

3.1. Поняття та ознаки агресивного податкового планування

Агресивне податкове планування є однією з найбільш дискусійних і небезпечних форм оптимізації податкових зобов'язань, яка балансує на межі законного та протиправного. Воно характеризується використанням штучних, складних фінансових і юридичних конструкцій, основною або виключною метою яких є отримання податкової вигоди без відповідної реальної економічної діяльності. На відміну від законного податкового планування, агресивне планування не спрямоване на розвиток бізнесу, а лише на штучне зменшення податкового навантаження. Як точно зазначає А. А. Настюк, «агресивне податкове планування — це використання прогалин, невизначеностей або суперечностей податкового законодавства для отримання податкової вигоди шляхом створення штучних операцій, позбавлених реальної економічної мети» [12, с. 78].

Ознаками агресивного податкового планування є, по-перше, відсутність ділової мети (*business purpose*), по-друге, невідповідність економічної суті операції її юридичній формі, по-третє, використання транзитних компаній у низькооподатковуваних юрисдикціях без реальної економічної присутності (*substance*), по-четверте, надмірна складність структури, яка не відповідає реальним потребам бізнесу, та, по-п'яте, значна податкова економія, яка є непропорційною до понесених витрат і ризиків. Пірнікоза П. підкреслює, що «агресивне податкове планування в контексті соціального розвитку негативно впливає на справедливість оподаткування та призводить до розмивання податкової бази держави» [28, с. 35].

Куч М. О. виділяє такі ключові ознаки: штучність операцій, використання номінальних директорів і компаній, відсутність реальних активів і персоналу в іноземних структурах, а також циклічність коштів, які повертаються до країни

походження у формі «чистих» прибутків [6, с. 46]. Агресивне планування часто поєднує елементи законної оптимізації з елементами ухилення, що робить його особливо небезпечним. Як зазначає О. А. Музика-Стефанчук, «межа між законним плануванням і агресивним проходить там, де платник свідомо створює конструкцію, єдиним або головним результатом якої є зменшення податків без реального господарського ефекту» [10, с. 4].

У судовій практиці Верховного Суду України такі операції кваліфікуються як зловживання правом. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду щодо міжнародного оподаткування (від 17.02.2026) чітко вказує, що «схеми з використанням CFC, тонкої капіталізації або штучного переміщення прибутку підпадають під ознаки агресивного податкового планування і можуть бути перекваліфіковані» [14]. Таким чином, агресивне податкове планування є загрозою не лише для бюджетних надходжень, але й для конкурентних умов ведення бізнесу, оскільки створює несправедливу перевагу для компаній, які використовують такі схеми.

3.2. Основні схеми агресивного податкового планування

Сучасні схеми агресивного податкового планування надзвичайно різноманітні та постійно еволюціонують разом зі змінами законодавства. Серед найбільш поширених можна виділити використання контрольованих іноземних компаній (CFC), схеми тонкої капіталізації, штучне дроблення бізнесу, трансфертне ціноутворення з відхиленням від ринкових умов, а також використання гібридних інструментів та компаній у юрисдикціях з низьким рівнем оподаткування.

Схема CFC передбачає створення компанії в низькооподатковуваній юрисдикції, контроль над якою здійснюється українським резидентом, з метою накопичення прибутку без сплати податків в Україні. Як зазначає Настюк А. А., «CFC-схеми дозволяють відкладати оподаткування прибутку до моменту його

розподілу, що є класичним прикладом агресивного планування» [12, с. 81]. Схеми тонкої капіталізації полягають у надмірному залученні позикових коштів від пов'язаних осіб з метою виведення прибутку у вигляді відсотків, які зменшують базу оподаткування. Податковий кодекс України (ст. 140) встановлює обмеження на такі витрати [18, ст. 140].

Іншою поширеною схемою є штучне дроблення бізнесу для застосування спрощеної системи оподаткування або пільг. Мартинів В. А. зазначає, що «дроблення з метою штучного збереження статусу платника єдиного податку є одним з найпоширеніших видів агресивного планування в Україні» [8, с. 67]. Також активно використовуються схеми з роялті, коли інтелектуальна власність переноситься в низькооподатковувану юрисдикцію, а потім ліцензується українській компанії за завищеними ставками.

Гібридні схеми (hybrid mismatch) передбачають використання різниці в кваліфікації інструментів у різних країнах (наприклад, коли один інструмент вважається боргом в одній юрисдикції і капіталом — в іншій). OECD у рамках BEPS Action 2 звертає особливу увагу саме на такі конструкції [15; 16]. Крім того, популярними залишаються схеми з використанням трастів, фондів та спеціальних податкових режимів у країнах з конфіденційністю.

Гунда А. Б. підкреслює, що «основні схеми агресивного податкового планування БНП (багатонаціональних підприємств) включають маніпулювання трансфертними цінами, використання патентних коробок та штучне переміщення нематеріальних активів» [3, с. 53]. Усі ці схеми об'єднує відсутність реальної економічної діяльності та спрямованість виключно на податкову вигоду, що робить їх об'єктом жорсткого контролю з боку податкових органів.

3.3. Міжнародні стандарти протидії агресивному податковому плануванню (план BEPS, діяльність ОЕСР)

Міжнародні стандарти протидії агресивному податковому плануванню сформувалися насамперед у рамках Плану дій BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), розробленого ОЕСР та G20. Цей план включає 15 дій, спрямованих на закриття прогалин у міжнародному податковому регулюванні. Як зазначає О. А. Музика-Стефанчук, «План дій BEPS та міжнародні заходи протидії агресивному податковому плануванню стали відповіддю світової спільноти на виклики глобалізації та цифровізації економіки» [10, с. 2].

Ключовими елементами є Action 3 (CFC rules), Action 4 (тонка капіталізація), Action 6 (запобігання зловживанням договірними положеннями), Action 7 (запобігання штучному уникненню статусу постійного представництва) та Action 13 (документація трансфертного ціноутворення). Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two) встановлюють мінімальний рівень оподаткування 15% для великих МНП [15; 27].

Україна активно імплементує BEPS. Дорожня карта реалізації Плану дій BEPS в Україні (оновлена 2023–2025) передбачає внесення змін до законодавства щодо CFC, обмеження витрат, MLI та Pillar Two [4; 17]. Міністерство фінансів України наголошує, що «ключові аспекти BEPS для України включають посилення контролю за міжнародними операціями та забезпечення економічної присутності» [17].

ОЕСР продовжує розвивати стандарти: Revised BEPS Action 5 Transparency Framework on Tax Rulings (2025) та рекомендації щодо цифрової економіки [24]. Як зазначає Белов Д. М., «координація зусиль світової спільноти для забезпечення виконання податкового обов'язку є запорукою ефективної боротьби з агресивним плануванням» [1, с. 225].

В Україні ці стандарти імплементовані через Закон № 466-IX та № 4698-IX, що значно посилює інструментарій протидії [22; 23]. Таким чином, міжнародні стандарти BEPS та діяльність ОЕСР формують глобальний каркас, у межах якого національні юрисдикції, включаючи Україну, отримують ефективні механізми захисту податкової бази.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи третій розділ, агресивне податкове планування є складним явищем, яке поєднує ознаки законної оптимізації та ухилення від оподаткування. Його поняття та ознаки (відсутність ділової мети, штучність конструкцій, використання низькооподатковуваних юрисдикцій) чітко окреслені в науковій літературі [12, с. 78–82; 10, с. 4; 6, с. 46].

Основні схеми (CFC, тонка капіталізація, трансфертне ціноутворення, гібридні інструменти) демонструють високу адаптивність агресивних практик до змін законодавства [3, с. 53; 8, с. 67]. Міжнародні стандарти протидії, насамперед План дій BEPS та рекомендації ОЕСР (Pillar Two, GAAR, SAAR), створюють потужний глобальний механізм захисту податкової бази [16; 15; 4; 17].

Імплементация цих стандартів в Україні є важливим кроком на шляху до європейської інтеграції та забезпечення податкової справедливості. Матеріал розділу підтверджує необхідність комплексного підходу до протидії агресивному плануванню, що поєднує національні та міжнародні інструменти. Теоретичні та практичні напрацювання, викладені в курсовій роботі, свідчать про актуальність теми та її значущість для розвитку фінансового права України.

ВИСНОВКИ

Податкове планування є невід'ємною складовою сучасного фінансового менеджменту підприємства, яка поєднує стратегічне управління, правову культуру та економічну ефективність. У ході дослідження з'ясовано, що податкове планування являє собою системний легальний процес аналізу альтернативних податкових варіантів і розроблення планових дій, спрямованих на оптимізацію податкових зобов'язань без порушення норм чинного законодавства.

Теоретико-правові засади податкового планування свідчать про його багатогранність. Принципи законності, економічної доцільності, альтернативності та управління ризиками формують надійну методологічну основу, а функції та види планування дозволяють адаптувати інструментарій як на рівні окремого підприємства, так і на державному рівні. Важливим результатом роботи стало чітке розмежування податкового планування, податкової оптимізації та ухилення від оподаткування. Перші дві категорії є повністю правомірними і сприяють розвитку бізнесу, тоді як ухилення є протиправним діянням, що підриває фінансову систему держави.

Аналіз правових меж податкового планування показав, що вони визначаються принципом добросовісності платника податків, вимогою реальної ділової мети та економічної суті господарських операцій. Нетипові норми податкового законодавства, зокрема GAAR та SAAR, виступають ефективним механізмом захисту податкової бази, дозволяючи контролюючим органам протидіяти штучним схемам, які формально відповідають букві закону, але суперечать його духу. Судова практика Верховного Суду України послідовно підтверджує пріоритет економічної суті операцій над їхньою юридичною формою.

Дослідження агресивного податкового планування виявило його ключові ознаки: відсутність реальної ділової мети, штучність юридичних конструкцій, використання низькооподатковуваних юрисдикцій без економічної присутності, надмірну складність схем та непропорційну податкову вигоду. Серед основних

схем агресивного планування вирізняються використання контрольованих іноземних компаній, тонка капіталізація, штучне дроблення бізнесу, маніпулювання трансфертними цінами, гібридні інструменти та виведення інтелектуальної власності в офшорні юрисдикції.

Міжнародні стандарти протидії агресивному податковому плануванню, насамперед План дій BEPS ОЕСР та рекомендації Pillar Two, стали глобальною відповіддю на сучасні виклики. Україна активно імплементує ці стандарти через внесення змін до Податкового кодексу та реалізацію Дорожньої карти BEPS, що є важливим кроком на шляху європейської інтеграції та модернізації податкової системи.

Таким чином, ефективне податкове планування можливе лише в чітко визначених правових межах з обов'язковим дотриманням принципів добросовісності та наявності реальної економічної мети. Податкове планування має слугувати не інструментом мінімізації податків будь-якою ціною, а механізмом раціонального управління фінансами підприємства в інтересах як бізнесу, так і держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белов Д. М. Координація зусиль світової спільноти для забезпечення виконання податкового обов'язку // Публічне адміністрування та право. – 2021. – № 3. – С. 221–228. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/PAP-3_2020-Ost.pdf (дата звернення: 06.04.2026).
2. Голоядова Т. О. Оптимальне оподаткування у податковій політиці підприємства // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2025. – Вип. 57 (2). – С. 112–118. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/57-2.pdf> (дата звернення: 06.04.2026).
3. Гунда А. Б. Податкове планування БНП: методи, наслідки та інструменти протидії // АПМВ. – 2021. – Жовтень. – С. 52–55. URL: <https://www.iir.edu.ua/sites/default/files/2023-03/...pdf> (дата звернення: 06.04.2026).
4. Дорожня карта реалізації Плану дій BEPS в Україні (оновлена 2023–2025) / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/beps-440> (дата звернення: 06.04.2026).
5. Карпінець В. Податкове планування як практична домінанта системи корпоративного фінансового управління // Економічний аналіз. – 2025. – № 1. – С. 45–52. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/6374/6565657652> (дата звернення: 06.04.2026).
6. Куч М. О. Адміністративно-правове забезпечення протидії агресивному податковому плануванню // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2023. – Вип. 63. – С. 45–51. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc63/63_2023.pdf (дата звернення: 06.04.2026).
7. Легеза Ю. О. Адміністративно-правове забезпечення відповідальності за правопорушення у податковій сфері : дис. – 2025. – 224 с. URL:

<https://uacademic.info/download/file/0425U000346/...pdf> (дата звернення: 06.04.2026).

8. Мартинів В. А. Ухилення від оподаткування: правові межі податкового планування : кваліфікаційна робота. – Львів : ЛДУВС, 2023. – 98 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6646/3/...pdf> (дата звернення: 06.04.2026).

9. Міжнародне оподаткування та податкове планування : метод. матеріали / Державна податкова служба України. – 2023. – 48 с. URL: <https://tax.gov.ua/data/material/000/730/858162/...pdf> (дата звернення: 06.04.2026).

10. Музика-Стефанчук О. А. План дій BEPS та міжнародні заходи протидії агресивному податковому плануванню // Актуальні проблеми права. – 2025. – Вип. 100. – С. 1–6. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/100.pdf> (дата звернення: 06.04.2026).

11. Музика-Стефанчук О. А. Податкове планування та оптимізація оподаткування. Податковий консалтинг : підручник / О. А. Музика-Стефанчук та ін. – К. : АртЕк, 2024. – 312 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/07/...> (дата звернення: 06.04.2026).

12. Настюк А. А. Агресивне податкове планування: правові межі та механізми протидії в Україні // Прикарпатський юридичний вісник. – 2025. – Вип. 3 (62). – С. 78–85. URL: https://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2025/3_2025.pdf (дата звернення: 06.04.2026).

13. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за 2025 рік (від 12.02.2026) // Верховний Суд України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS01666> (дата звернення: 06.04.2026).

14. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду щодо міжнародного оподаткування (від 17.02.2026) // Верховний Суд України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS01672> (дата звернення: 06.04.2026).

15. OECD. Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy – Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two). – 2021. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/global-minimum-tax/side-by-side-package.pdf> (дата звернення: 06.04.2026).

16. OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project. Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting. – Paris : OECD Publishing. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/base-erosion-and-profit-shifting-beps.html> (дата звернення: 06.04.2026).

17. План дій BEPS: ключові аспекти для України / Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/2020_BEPS.pdf (дата звернення: 06.04.2026).

18. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI (чинна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17/ed20250615> (дата звернення: 06.04.2026).

19. Постанова Верховного Суду від 14.01.2025 у справі № 583/2063/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/> (дата звернення: 06.04.2026).

20. Постанова Верховного Суду від 20.11.2024 у справі № 201/9734/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/> (дата звернення: 06.04.2026).

21. Проблеми адаптації податкового законодавства України до законодавства Європейського Союзу. – 2026. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-13-number-1-49-2026/problemy-adaptaciyi-podatkovogo-zakonodavstva-ukrayiny-do> (дата звернення: 06.04.2026).

22. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків... : Закон України від 16.01.2020 № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/466-20> (дата звернення: 06.04.2026).

23. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо податкових змін на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 № 4698-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4698-20> (дата звернення: 06.04.2026).

24. Revised BEPS Action 5 Transparency Framework on Tax Rulings. – OECD, 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/09/revised-beps-action-5-transparency-framework-on-tax-rulings_c5bfc5c9/1ab24e78-en.pdf (дата звернення: 06.04.2026).

25. Самусевич О. В., Височина І. В. Податкове планування та основи податкової оптимізації : навч. посіб. – 2021. URL: https://digpub.chite.edu.ua/books/fin/2021_Samusevych_Vysochyna.pdf (дата звернення: 06.04.2026).

26. Сирцева С. В. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків : курс лекцій. – 2025. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22320/1/...pdf> (дата звернення: 06.04.2026).

27. Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two). – OECD, 2021. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/global-minimum-tax/global-anti-base-erosion-model-rules-pillar-two.html> (дата звернення: 06.04.2026).

28. Пірникоза П. Агресивне податкове планування в контексті соціального розвитку та імплементації BEPS // Соціальний розвиток. – 2025. – № 1. – С. 34–42. URL: <https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel/article/download/114/108> (дата звернення: 06.04.2026).